

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата архітектури, доцента
Чабанюк Оксани Ярославівни

на дисертацію Мисак Наталії Романівни «**Формування ідентичності районів масової житлової забудови 1960-1980-х рр.**», представленої на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури.

Науковий керівник – доктор архітектури,
професор Черкес Богдан Степанович

Житлове середовище низької якості в районах масового житла у містах потребує модернізації та регенерації у рамках майбутнього стійкого розвитку міст. Найбільш проблемні питання піднімаються протягом останніх десятиліть щодо маргінальних та постсоціалістичних індустріальних житлових утворень чи сусідств, побудованих протягом 1960-80-х років в ЄС, і в Україні зокрема потребують нагально належної уваги. Така задача вимагає розширеного розгляду у рамках глобальних звернень до міждисциплінарних вивчень, принципів міжнародних програм, моделей та концепцій практичного застосування.

Так, на порядку денному стратегій Нової Урбаністичної Програми (New Urban Agenda), проголошеної Конференцією ООН «Житло і стійкий міський розвиток (Habitat III)» у Кіото 2016 р. стоять пріоритети стійкого розвитку територій життєдіяльності міст, формування принципів розвитку і застосування знань та інновацій.

Серед принципів та зобов'язань документ визначає: «не залишити нікого, забезпечуючи рівні права та можливості, інтеграцію у міському просторі, шляхом підвищення комфорту життя; залучення до громадської участі, надання пріоритету безпеки, доступності, зміцнення соціальних взаємодій і становленні високого рівня соціальної згуртованості; забезпечення рівного доступу для всіх до фізичної та соціальної інфраструктури, а також адекватного та доступного житла» та описують майбутні міста як «місця високого соціального прогресу, платформи демократії та культурного діалогу».

Цей документ *актуалізує напрямок дисертаційного дослідження*, оскільки Нова Програма Habitat III закликає до “стійкого та всеохоплюючого міського процвітання та можливостей для всіх впровадженням стратегій просторового розвитку та пріоритетом міської регенерації шляхом надання доступної інфраструктури та послуг, стійкої щільності населення та компактного проектування, інтеграції нових кварталів у міську тканину, запобігаючи розростання та маргіналізацію міст”

Оскільки, міським середовищам притаманні різні характеристики та контексти, в яких вони розвиваються, а відтак вони формують власні ідентичності, вважаємо їх дослідження визначає локальні особливості функціонування територій, їх розвитку та мають безпосереднє *теоретичне і практичне значення* для стратегій просторового розвитку. Застосування та виявлення змісту ідентичності, а саме, житлових територій на різних рівнях організації житлового середовища, передумов формування та міждисциплінарних впливів, *є актуальним* для визначення взаємозалежності поміж формуванням ідентичності та процесами розвитку і трансформації житлових утворень, що визначено *метою дисертаційного дослідження*. Актуальним для України є дослідження та порівняння житлових одиниць типології масового житла, оскільки це розширює спектр наявних практик, генерування нових підходів та стратегій трансформації районів типового житла.

Вибір *меж теми дослідження* типологічних - райони масової житлової забудови, територіальних – європейський контекст і локальні ситуації в Україні, хронологічних 1960-80 рр. – зумовлені актуальністю дослідження, та *відображені у поставлених завданнях*, а саме: (1) сформулювати теоретичну підоснову дослідження модерністських районів у європейському контексті, сформулювати поняття їх ідентичності; (2) сформулювати методику дослідження, методи; (3) визначити ідентичність району масової житлової забудови в українському контексті та (4) у європейському, а локально, у шведському контексті; (5) провести аналіз взаємозалежностей ідентичності і трансформацій житлових районів та окреслити застосування категорії ідентичності для розвитку районів масової житлової забудови.

Структура роботи послідовно відображає зміст поставлених завдань. Об'єм викладу є достатнім для розкриття змісту завдань та формування кроків методики дослідження, отримання проміжних та відповідно загальних висновків. Дослідження застосовує вичерпну джерельну базу, що обґрунтовує глибину аналізу, застосування міждисциплінарних підходів та ставить додаткові часткові задачі. Загальний обсяг роботи за її структурою містить 290 с., основний текст складає 155 с., рисунки – 60 с., 185 позицій використаних джерел, додатки (с. 248-290).

У *вступі* дисертації здобувач обґрунтовує актуальність теми дослідження, наукову гіпотезу, мету, визначає завдання дослідження, об'єкт і предмет, формулює наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, методику дослідження.

У *розділі 1 «Теоретичне підґрунтя дослідження ідентичності районів масової житлової забудови»* (с.28-64) автор ґрунтовно розглядає історичний розвиток модерністського руху, повоєнний модернізм та аналіз масового житла в європейському контексті, і детальніше на територіях України, Польщі, Німеччини, Франції, Швеції. Автором логічно обґрунтовано вибір саме цих країн, які репрезентують за територіальними, політичними та соціально-економічними ознаками особливості розвитку районів масової житлової забудови у європейському зрізі. Привертає увагу побудова аналізу розвитку масового житлового будівництва у цих країнах не лише з позиції концепцій, якості архітектури, а й програм житлових політик, що проводились у країнах, що дало можливість визначити суспільно соціальні індикатори (моделі соціальної інклюзії, соціальні аспекти, репрезентації та ін). Цей підхід є значущим у пошуку контекстів інструментів дослідження формування ідентичностей районів масової житлової забудови. Також слід відзначити, що зосереджена належна увага і сучасній ситуації в цих країнах.

Аналіз теорій та концепцій досліджень, в тому числі міждисциплінарних, а також фундаментальних досліджень (Г. Лефевра, Ф. Урбана, Б. Черкеса, Дж. Тран та П. Рікера), дозволило автору розробити *теоретичну модель ідентичності* районів масової житлової забудови, яка поєднує традиційні і альтернативні підходи формування ідентичності та містить поняття *архітектурна своєрідність, первинна та вторинна ідентичності*. Сформульована теоретична модель ідентичності районів масової житлової забудови є одним з основних внесків автора у цьому дослідженні, на якому Мисак Наталія Романівна надалі буде методику дослідження, проводить основні лінії порівнянь контекстів районів масової житлової забудови та отримує наукові результати.

У *розділі 2 «Методична модель дослідження»* обґрунтовується методика проведення дослідження за методичною моделлю на основі теоретичної моделі архітектурної своєрідності, первинної та вторинної ідентичностей; автор доводить необхідність зіставлення понять *район масової житлової забудови та ідентичність* з метою

формулювання визначення архітектурної ідентичності у 'масовому монотонному контексті'.

Працюючи з понятійним апаратом дослідження здобувач вперше проводить порівняння термінів та категорій житлової типології, що використовуються у вітчизняній теорії архітектури й містобудування, які успадковані від радянської теорії, та термінів, які використовуються в зарубіжній теорії, а саме: housing estate (житловий район), модерність. Загалом ця задача є досить глибокою, оскільки є терміни у зарубіжній теорії архітектури та містобудування, що відсутні в українській термінології, наприклад neighbourhood (сусідство), housing estate (масив, район, маєток), community (спільнота), модерність, які стосуються житлової функції у місті, а також інші терміни як resilient city, swarm city та ін. Це вимагає порівняння та доведення змістів термінів та категорій, та є необхідною роботою з метою вивести наш науковий дискурс у міжнародну площину. Здобувач опирається на фундаментальні праці (Florian Urban, Thomas Knorr-Siedow та ін.) для виявлення особливостей у змістах термінології з метою побудови методичної моделі дослідження.

Детально обґрунтовані методи дослідження є відповідними та достатніми засобами для досягнення завдань.

У розділі 3 «Формування та розвиток району масової житлової забудови Сихів у Львові» розглянуто розвиток житлового району Сихів як прикладу формування типового житлового середовища 1970-80 рр. у контексті масового будівництва житла в Радянському Союзі. Автор показує прикладне застосування *теоретичної моделі ідентичності* районів масової житлової забудови у даному прикладі, та послідовно виводить ознаки категорій теоретичної моделі – архітектурної своєрідності, первинної та вторинної ідентичностей Сихова. Вважаємо за необхідне відзначити, що такий підхід застосований до аналізу трансформацій, безпосередніх та опосередкованих взаємодій користувачів з архітектурним середовищем проводиться вперше і формулює ознаки архітектурної ідентичності району масової житлової забудови 1970-80 рр., а саме: характер первинних та вторинних ідентичностей району забудови визначений як динамічний та статичний відповідно. Натомість, активний, стихійний та стратегічний процес трансформації простору змінюють архітектурну своєрідність та опосередковані сприйняття району.

У розділі 4 «Формування та розвиток району масової житлової забудови Русенгорд у Мальмо (Швеція)» автор аналізує архітектурно-містобудівний розвиток одного з найбільших житлових утворень у країні, що збудований протягом 1961-1974рр. Важливим моментом для проведення досліджень є обґрунтування вибору прикладів детального аналізу (case studies). Вибір автором саме району масової житлової забудови Русенгорд для детального аналізу та порівняння саме з Сиховом є загалом не цілком очевидним, адже модерністська житлова забудова достатньо широко проявилась у країнах Західної Європи та Східного блоку. Відтак, зважаючи на практично відсутні міждисциплінарні порівняння як в Україні так і за кордоном, які сукупно досліджують та порівнюють контексти пост-соціалістичних районів масової забудови міст України та модерністську масову житлову забудову в розвинутих європейських країнах, вважаємо прикладне дослідження авторським внеском Мисак Н.Р. у розробці теоретичних понять формування ідентичності районів масової житлової забудови 1960-80 рр.

Аналіз стратегії розвитку та трансформацій району на різних рівнях (архітектурно-планувальний, соціальний) у формі проектування, реалізації, трансформацій, фізичної структури, щоденних практик та репрезентацій дав можливість визначити характеристики архітектурної своєрідності, первинної та вторинної ідентичностей Русенгорду, а отже, і формування архітектурної ідентичності району. Зазначимо, що прояв *контекстів* прикладів

дослідження, які є теоретичною та методичною категорією дисертаційного дослідження, суттєво впливають на результати аналізу і показують особливості формування ідентичностей, підтверджують взаємозалежності між формуванням ідентичності та процесами розвитку і трансформації житлових утворень, і є цінними для аналітичного розділу та в подальшому для висновків роботи.

У розділі 5 «Значення ідентичності для розвитку районів масової житлової забудови» автор проводить порівняння складових контекстів і трансформацій досліджуваних районів. Розділ є логічним завершенням аналітичної частини дослідження та вирішує завдання щодо формування взаємозалежностей ідентичності і просторових трансформацій житлових районів в українському та шведському контекстах, формування рекомендації щодо застосування категорії ідентичності для розвитку районів масової житлової забудови.

Для порівняння архітектурної своєрідності районів автором розширено перелік категорій аналізу, що відображають морфологічні властивості обох житлових районів, та пов'язані з первинною та вторинною ідентичностями, а саме: розташування у структурі міста, межі району, морфологія району, головна вулиця, головний громадський простір, житловий будинок, квартира, житловий двір. Зауважимо, що вагомим внеском проведеного порівняння у дослідження є доведення, що формування своєрідності та ідентичності районів масової житлової забудови відбувається на різних масштабних рівнях та є сукупністю властивостей їх міждисциплінарних контекстів. Автор виділяє взаємозалежності категорій ідентичності районів масової житлової забудови та порівнює їх. Тут значущого значення набуває саме побудова взаємовпливів категорій первинних ідентичностей на вторинних, та навпаки, що практичним чином доводить раніше сформовану *теоретичну модель ідентичності* районів масової житлової забудови, яка підтверджує заявлену гіпотезу дослідження.

Теоретичні та аналітичні розвідки, прикладні дослідження підкріплені безпосереднім їх застосуванням у міжнародних проектах дослідницько-практичного характеру, які вважаємо експериментальною складовою дослідження. Автор приймав участь у групі двох проектів (сквер, партисипативне проектування, Сихів, 2014-2016 рр.) та проводив архітектурне студіо «Простори» в межах урбаністичної школи «Сихів: простори, практики, пам'яті» (Львів, 2017).

У завершальній частині розділу Мисак Н.Р. запропоновано методи використання категорій первинної та вторинної ідентичностей у партисипативній практиці та модернізації житлових районів. Загалом, зміст цього розділу свідчить про практичне значення дослідження.

Отже, у дисертаційній праці, поставлені мета і завдання досягнуті. Висновки, що наведені до кожного розділу, загальні висновки випливають з послідовно викладеного матеріалу дослідження, аргументовані і чітко сформульовані. *Достовірність та обґрунтованість* наукових положень, результатів та рекомендацій забезпечена відповідністю методів дослідження його цілям і завданням, якісним аналізом значного об'єму теоретичного матеріалу, повнотою і значущістю зібраних в ході дослідження матеріалів, опрацьованою джерельною базою. Їх зміст узагальнено в схемах, структура яких логічно та наочно подає матеріал дослідження.

Вважаємо, що *наукова новизна* дослідження має кілька рівнів: *теоретичний, прикладний та експериментальний*. *Теоретичний рівень* полягає у розробці автором теоретичної моделі визначення ідентичності для дослідження модерністських районів

масової житлової забудови як сукупності архітектурної своєрідності, первинної та вторинної ідентичностей. Теоретичні категорії первинної та вторинної ідентичностей дозволять розглядати впливи на функціонування, розвиток та трансформацію житлових територій масової забудови, виявляти взаємозалежності між учасниками житлового середовища та середовищем через пряме або опосередковане ототожнення з подіями та досвідами. Розроблена теоретична модель визначення ідентичності дозволила сформуувати міждисциплінарну методика дослідження районів масової житлової забудови. Саме такий підхід є ланкою, що переводить теоретичний зміст елементів теоретичної моделі визначення ідентичності, первинної та вторинної ідентичностей, у новий прикладний рівень. Тобто, розроблена міждисциплінарна методика дозволить проводити порівняння житлових утворень, які розвивались в різних чи то протилежних контекстах (політичні, економічних, соціальних) та мають подібні архітектурно-планувальні характеристики (за типологією, плануванням, інфраструктурою), дозволить вирізняти тенденції трансформацій, позитивних практик, суспільних взаємодій через первинні та вторинні ідентичності, своєрідності.

Прикладний рівень підтверджений у роботі: (а) уперше проведеним детальним порівнянням східно-європейського (Сихів, Україна) і північноєвропейського (Русенгорду, Швеція) прикладів районів масової житлової забудови; (б) сформульованими взаємозалежностями поміж формуванням ідентичності та напрямками розвитку цих територій. Вважаємо за необхідне відзначити, що зарубіжні публікації автора вводять у міжнародне наукове поле об'єкт дослідження з України, що фіксує сучасну проблематику в країні та розвиватиме дискурс.

Експериментальний рівень наукової новизни дає нові перспективи застосування розробленої теоретичної моделі у дослідницько-практичних заходах (студію, урбаністична школа, партисипативне проектування) в одному з об'єктів дослідження (Сихів, Україна), де автор брала безпосередню участь як лектор, архітектор та дослідник. Нові практичні результати отримані на основі теоретичної моделі це: реалізований проект трансформації громадського простору учасницького проектування (проект: сквер, пр. Червоної Калини, 105-109 на Сихові).

Наукова новизна підсумована розробленими автором рекомендаціями щодо теоретичного та практичного застосування ідентичності районів масової житлової забудови для їх стійкого розвитку.

У цілому, аналіз дисертації та автореферату дозволяє зробити наступні висновки:

- дисертація є самостійним завершеним науковим дослідженням актуальної проблеми;
- її положення обґрунтовані і мають характер наукової новизни, достовірність висновків забезпечена розробленою методикою дослідження;
- повнота представлення основних результатів дисертації забезпечена 11 опублікованими працями: 5 статей у наукових фахових виданнях України (2 з них - у співавторстві), 5 статей у наукових періодичних виданнях інших держав (4 з них – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз), 1 розділ - у монографії; 1 - матеріали конференції;
- результати роботи апробовано на 7 міжнародних конференціях, з них 4 – зарубіжні;
- дисертаційне дослідження має практичне значення, яке підтверджується впровадженнями отриманих результатів у практичну роботу та академічну діяльність, зокрема зарубіжну.

Проте, слід зазначити окремі *зауваження* до тексту роботи:

- 1) У вступі дисертації, підпункті «методи дослідження» (с.25), має місце подана дещо загальна характеристика застосованих методів дослідження. Вважаємо, що зазначення уточнених назв методів та формулювання короткої мети їх застосування у дослідженні дозволяє проявити методичні зв'язки і послідовності їх застосування відразу на початку викладу роботи.
- 2) Важливим моментом для проведення досліджень є обґрунтування вибору прикладів детального аналізу (case studies). Вважаємо за доцільне більш детально обґрунтовувати вибір прикладів районів для детального дослідження у розділі 2 методики дослідження (с.73), хоча обґрунтування розрізнено присутнє впродовж 1, 3 та 4 розділів;
- 3) Додаток В «Терміни та визначення понять» сформований з метою уточнення змісту понять, які використовуються у дослідженні, та пов'язані з його предметом та об'єктом. Натомість, перелік понять у додатку вважаємо дещо звуженим, що ускладнює сприйняття тексту, а саме йде мова про наступні терміни: концепт (с.2, 71, 259 та ін.); модерності (с.35); інтенційний (с.259), концепт множинної модерності (с.71). А термін «інтенційний» застосовано без роз'яснення, методом транслітерації з англійської мови і присутній лише у визначенні іншого терміну у Додатку В, хоча більше у дослідженні не зустрічається. Ймовірно, застосування україномовних слів замість транслітерованих таких як алієнація (с.53, віддалення), інтенційний (с.259, навмисний) спростить стилістику тексту. Разом з тим, внесення у Додаток В тлумачень термінів *множинні модерності, сплутані модерності*, дали б можливість уникнути подібностей у наступних формулюваннях: *численні модерності* (с.34) / *множинні модерності* (с. 71); *переплетені модерності* (с.34) / *сплутані модерності* (с. 71);
- 4) До технічних неточностей вважаємо віднести деякі прізвища, згаданих у тексті дослідників (наприклад, С.Мустерд) (с.39), (Urban, 2009) (с.28, 29, 68, 71), які дещо не чітко зв'язані з позиціями джерел. Ймовірно, уникнути технічних неточностей дозволило б використання програми EndNote, яка не лише самостійно формує перелік літератури за доданими автором тексту посиланнями, а й дозволяє миттєво змінити стиль посилань (APA, Harvard, та ін.) у тексті та відповідно переформатувати перелік літератури згідно міжнародних стандартів.
- 5) Застосування транслітерації у назвах праць – слід ретельно виявляти мову першоджерела, саме вона визначає написання бібліографічної назви. Тобто, якщо публікація видана українською мовою і англійської назви не вказано, то її бібліографічна назва в латинській версії – це транслітерація, а не переклад назви. Тому перелік публікацій у роботі в анотації англійською мовою містить зазначені вище неточності, а саме (с. 15-16): 2, 3, 4, 5.
- 6) До технічних неточностей у ілюстраціях слід віднести дату у підписі рис 1.1 (с. 31) «Місто-сад Ебенізера Говарда, 1989р.», замість 1898.

У підсумку маємо зазначити, що перелічені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дослідження. Робота структурована, опирається на сформульовані автором теоретичні категорії і містить конкретні прикладні результати та рекомендації. Автореферат стисло відображає основні положення дисертації.

Дисертаційна робота *Мисак Наталії Романівни «Формування ідентичності районів масової житлової забудови 1960-1980-х рр.»* є самостійною завершеною працею, яка встановлює методи визначення ідентичності районів масової житлової забудови 1960-80 рр. та взаємозалежності між процесами їх розвитку і трансформації та формуванням ідентичності. Дисертація засвідчує кваліфікацію автора як дослідника, готового ставити і вирішувати актуальні наукові завдання, що мають наукову і практичну цінність. Представлене дисертаційне дослідження «Формування ідентичності районів масової житлової забудови 1960-1980-х рр.» відповідає вимогам МОН України, які ставляться до кандидатських дисертацій, а її автор Мисак Наталія Романівна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури.

Офіційний опонент:

кандидат архітектури, доцент,
доцент кафедри дизайну архітектурного
середовища Харківського національного
університету будівництва та архітектури

Чабанюк

О.Я. Чабанюк

